

în *Hristos Medicus* care folosește metodele științei medicinei pentru vindecarea patimilor trupului și ale sufletului. În secolele succesive metafora *Hristos Medicus*, chiar dacă rămâne prezentă la anumiți teologi și părinți spirituali, își va pierde gradual vigoarea pentru teme doctrinare specifice⁵⁹.

III. Medicina patristică și grija pentru cei bolnavi după Sinodul I de la Niceea (325)

Începând cu secolul al IV-lea o serie de cauze concomitente au făcut ca societățile de limbă greacă să evolueze diferit față de societățile occidentale, creând condiții favorabile în orașele bizantine pentru apariția și dezvoltarea instituțiilor filantropice, în principal pentru asistența cetățenilor săraci, a imigranților sau a pelerinilor⁶⁰. Sfinții Părinți de la Sinodul I ecumenic de la Niceea 325 recomandau prin canonul 70 din așa zisa „parafrază arabă”⁶¹ ca în fiecare oraș să se organizeze centre pentru pelerini, străini, infirmi și văduve⁶². Asistența filantropică este și mai bine organizată în timpul așa-zisei „păci constantiniene”⁶³, cu structuri specifice nevoilor caritabile, dar și cu o organizare administrativă specifică. Fer. Augustin⁶⁴ și Fer. Ieronim⁶⁵ pomenesc de *matri-*

59. V. LOMBINO, „Medico (Cristo)”, p. 3180.

60. E. DAL COVOLO, „I primi cristiani e la medicina...”, p. 4.

61. Giovanni ZANNINELLO, *Storia della Medicina. Breve Epitome*, Edizioni Nuova Scintilla, Chioggia, 2007, p. 29; vezi și: A. CASERA, „Storia della sanita...”, p. 64; E. DAL COVOLO, „I primi cristiani e la medicina...”, p. 5.

62. E. DAL COVOLO, „I primi cristiani e la medicina...”, p. 5; vezi și A. CASERA, „Storia della sanita...”, p. 64.

63. Glen L. THOMPSON, „The Pax Constantiniana and the Roman Episcopate”, în: *The Bishop of Rome in Late Antiquity*, Edited by Geoffrey D. Dunn, Australian Catholic University, Ashgate Publishung, UK Farnham, Surrey, 2015, pp. 17-36.

64. SANCTUS AURELIUS AUGUSTINUS, „Epistolae ex Duobus Codicibus nuper in Lucem Prolatae. Epistola 20 ad Fabiolam”, în: *CSEL* 88, recensuit Johannes Diujak, Vindobonae, Wien, 1981, pp. 94-112, aici p. 95: „Atque ita illa in matricula pauperum quos sustentat Ecclesia, ac per hoc omnes in Dei misericordia sub cura nostra esse coeperunt”.

65. Eusebius HIERONYMUS, „Epistola 92”, în: *PL* 22:756-769, aici col. 766: „Quam Episcoporum iudicio res fluem acciperet viduarum descripta est, ut refrigeriis elemosynae dolorem vulneris solaretur”.

cula pauperium și respectiv *descripta viduarum*, care nu erau altceva decât niște liste de evidență a celor nevoiași⁶⁶. Unele dintre edificiile programate pentru nevoiași în această perioadă nu au întârziat să arate chiar caracteristici evidente legate de medicină și vindecarea bolilor, mai ales în marile centre de cultură orientală, Cezareea, Antiohia, Alexandria. Sfântul Vasile cel Mare, după cum este arhicunoscut, construiește, între 370-374⁶⁷, la Cezareea, un așezământ comparat de Sf. Grigorie de Nazianz cu un oraș⁶⁸, nu doar datorită dimensiunii, dar mai ales pentru modul în care era organizat: pe secții, cu clădiri separate, diferențiate pe categorii de bolnavi: temporari sau cronici, incurabili. El însuși⁶⁹ vorbește despre acest complex de binefacere care se

66. Charles MUNIER, Aangelo DI BERARDINO, „Opere di Assistenza e di Carità”, în: *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane F-O*, Maerietti, Genova-Milani, 2007, pp. 3627-3632, aici p. 3631.

67. Vincenzo Marcello LA MATINA, „Il posto del malato...”, p. 22; vezi și: E. DAL COVOLO, „I primi cristiani e la medicina...”, p. 4.

68. SANCTUS GREGORIUS THEOLOGUS, Archiepiscopus Constantinopolitanus, „Oratio 43, In laudem Basilii Magni”, în: PG 36:494-606, aici col. 578: „*Quid praeterea? Pulcra res, benignitas, et pauperum alendorum studium, atque humanae infirmittari opem ferre. Paululum extra civitatem pedem efler, ac novam civitatem conspice, illud pietatis promptuarium, illud commune locupletum aerarium, in quod, non modo redundantes ac puperfluae opes, sed jam necessariae quoque facultates per illius cohortationes recomanduntur, tineas excutientes, fures non oblectantes, invidiae certamen, et temporis corruptionem effugientes*”. (Ce altceva? Un lucru nobil este filantropia și sprijinul săracilor și asistența slăbiciunii umane. Ieși puțin din cetate și iată cetatea nouă, acel depozit al evlaviei, vistieria comună a celor bogați, în care surplusul bogăției lor, da, și chiar și cele necesare, sunt depozitate, ca urmare a îndemnurilor sale, eliberate de puterea moliei, ne mai bucurând ochii hoțului și scăpând atât de lupta invidiei, cât și de corupția timpului: unde boala este privită într-o lumină religioasă și dezastrul este gândit ca binecuvântare, iar simpatia este pusă la încercare).

69. SANCTUS BASILIUS MAGNUS, CAESARIENSIS EPISCOPUS, „Epistolarum Classis II. Epistola 94”, în: PG 32:486C-490A, aici col. 487C: „*Ecquem injuria afflicimus, dum peregrinis, sive hac traneuntibus, sive medela aliqua ob morbum indigentibus hospitium construimus, atque sic necessarium constituimus solatium, aegrorum curatores; medicos, jumenta, deductores? Quibus necesse fuit et artes adjungi, tum quae ad vitam sunt necessariae, tum quae ad honestius vitae institutum fuerunt excogitatae; alias rursus aedes ad facienda opera idoneas, quae omnia ipsi loco ornatum, et rectori nostro gloriam ferunt, laude in eum redundante*”. (Și, de asemenea, cui îi provocăm jigniri, în timp ce construim ospicii pentru străini, fie că trec pe aici, fie pentru cei care

ridica la porțile Cezareii Capadociei, numit chiar de el *katagògia*⁷⁰, ca despre o casă de reședință (de ședere) specializată cu tot ceea ce are nevoie: medici, administratori, personal auxiliar. Alteori Sf. Vasile⁷¹ îl definește drept *prochotropeion* – casă de întreținere a săracilor, ceea ce însemna că asistența celor în nevoi se extindea la toate nivelurile: bolnavi, săraci, străini, pelerini, pentru care în istorie a și primit numele generic de *Basiliada*⁷².

De la Sf. Vasile cel Mare, apoi toți ceilalți Sf. Părinți ai Orientului vor fi mereu prezenți în îngrijirea și organizarea unor astfel de centre de asistență, fie medicală, fie socială. Un alt exemplu este în acest sens Sf. Ioan Gură de Aur care, la rândul lui, va administra și va deschide o serie de așezăminte cu destinație medicală, mai întâi la Anti-ohia și apoi la Constantinopol, cu denumirea de *nosocomion*⁷³. Multe alte asemenea așezăminte-spitale vor apărea în Orient și mai ales la Constantinopol către sfârșitul secolului al V-lea, mai ales sub influența martiriului și activității Sfinților doctori fără de arginți (*anargyros*): Cosma și Damian, Samson⁷⁴ și Diomid, Chir și Ioan. Nu ne va surprinde, așadar, să constatăm că în secolele următoare Sinodului IV Ecumenic

au nevoie de vreun medicament pentru boală, și astfel facem necesară mângâierea lor și a însoțitorilor lor bolnavi; medici, vite de povară, dirijori? La acestea a fost necesar să se adauge și alte meserii, atât pentru cele care sunt necesare vieții, cât și pentru cele care au fost concepute pentru o instituție mai onorabilă a vieții; lucruri care, în totalitatea lor, sunt o adevărată podoabă pentru orașul nostru și un temei de mândrie pentru guvernatorul nostru, căci și asupra lui se revarsă buna faimă a acestor lucrări).

70. SANCTUS BASILIUS MAGNUS, CAESARIENSIS EPISCOPUS, „Epistolarum Classis II. Epistola 94“, în: PG 32:488C.

71. S. BASILIUS MAGNUS, „Epistola 150“, în: PG 32:601A-606D, aici col. 604C: „prohotrofeion“; 603C: „pauperum hospitium“

72. D. DAFFARA, *L'Ospedale di Sansone...*, p. 41.

73. E. DAL COVOLO, „I primi cristiani e la medicina...“, p. 5; vezi și D. DAFFARA, *L'Ospedale di Sansone...*, p. 43.

74. D. DAFFARA, *L'Ospedale di Sansone...*, p. 29; 44: Samson a fost un doctor din Roma venit la Constantinopol sub domnia lui Iustinian și a întemeiat o stațiune de sănătate pentru săraci, adaptându-și modestul cămin în acest scop. Împăratul s-a îmbolnăvit grav și a putut să se însănătoșească numai datorită îngrijirii lui Samson; pentru a-și arăta recunoștința, Iustinian a reconstruit modestul adăpost, creând un mare spital.

de la Calcedon (451), care reglementa⁷⁵ modul de călătorie al pelerinilor și de primirea lor în casele de asistență, vor apărea pentru secolele V și VI așezăminte diferențiate: case pentru săraci și bolnavi cronici (*ptocheion, procotropion*), case de primire și de ospitalitate (*xenodochium*), leprozerii, case pentru bătrâni (*gerocomion*), case pentru bolnavi (*nosocomion*), orfeline (*brephotropheion*)⁷⁶. Împăratul Justinian (482-565) este cel care va da autoritate și personalitate juridică tuturor acestor forme de asistență și de vindecare creștină, încredințându-le monahilor și mănăstirilor⁷⁷.

În Occident, potrivit Fer. Ieronim⁷⁸ (347-422), instituirea primului spital, la 390, în Roma, se datorează nobilei Fabiola, care fusese influențată de predicile sale. Acesta se întorsese la Roma în anul 381 din deșertul Calcis, unde a tradus din greacă și ebraică-aramaică Biblia latina, celebra Vulgata. Bolnavii care zăceau în piețe, obosiți de sărăcie și de foamete, au fost adunați în spitalul nobilei Fabiola. La moartea

75. Arhid.prof. dr. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe . Note și comentarii*, Sibiu, 2005, p.95: Canonul 11 (Cărțile sau epistolele canonice): "Am orânduit (hotărât) ca toți săracii și cei care au trebuință de ajutoare să călătorească, după ispitire (și verificare), cu scrisori și adică numai cu scrisori bisericești de pace, nu cu scrisori de recomandare (de încredințare), pentru că scrisorile de recomandare se cade să se dea numai fețelor (persoanelor) care stau sub bănuială".

76. Jole AGRIMI e Chiara CRISCIANI, „Carita e assistenza nella civiltà cristiana medievale”, în: J. AGRIMI-J.N. BIRABEN – C. CRISCIANI & com., *Storia del pensiero Medico Occidentale. 1. Antichità e Medioevo*, Editore Laterza, Bari, 1993, pp. 217-259, aici p. 235; vezi și D. DAFFARA, *L'Ospedale di Sansone...*, p. 41.

77. Gian Maria COMOLLI, *Compendio di Pastorale della Salute*, Editoriale Romani, Savona, 2018, p. 56.

78. E. HIERONYMUS, „Epistola 77”, în: *PL* 22:690-698, aici col. 694: „Ac vendidit et in pecunia congregatum usibus pauperum praeparavit et primo omnium vooo-xojuov instituit, in quo aegrotantes colligeret de plateis et consumpta languoribus atque inedia miserorum membra refoveret. Describam nunc ego diversas hominum calamitates? [...] Quotiens morbo regio et paedore confectos humeris suis ipsa portavit? quotiens lavit purulentam vulnerum saniem, quam alius aspicere non audebat? [...] Omnia morborum percurrere nomina possim, quae Fabiola in tanta miserorum refrigeria conmutavit, ut multi pauperum sani languentibus inviderent. Quamquam illa simili liberalitate erga clericos et monachos ac virgines fuerit – quod monasterium non illius opibus sustentatum est? Quem nudum et clinicum non Fabiolae vestimenta texerunt? In quos se indigentium eius non effudit praeceps et festina largitio?”.

acesteia, poporul Romei i-a adus drept recunoștință pentru îngrijirea săracilor un omagiu comparabil cu cel al unui cuceritor⁷⁹. Tot în aceeași perioadă, Fer. Ieronim⁸⁰ amintește și de o văduvă romană bogată pe nume Marcella, care-și adaptează propriul palat ca mănăstire de călugărițe-asistente.

Fabiola și Marcella nu erau plătite de Stat sau de altcineva: au fost, așa cum am spune astăzi, voluntare pe viață, mișcate de iubirea lui Hristos și integrate în instituția pe care au întemeiat-o. Lucrările caritabile ale Fabiolei și Marcellei în Occident și ale Sfântului Vasile în Orient au devenit ulterior modele pentru înființarea pe tot parcursul Evului Mediu a diferitelor instituții caritabile⁸¹.

Se poate spune că în Occident primele spitale, centre de primire pentru bolnavi, săraci, pelerini și străini numite cu același nume și cu aceeași semnificație de „xenodochii”, s-au născut din inițiativa privată a unor persoane nobile precum Fabiola și Marcella. Acestea le-au organizat și adaptat în propriile lor palate și le-au asigurat cele necesare întreținerii și existenței prin punerea la dispoziție a averilor lor. Ceva mai târziu, în secolele V și VI, inițiativa o au episcopii, preoții sau persoanele religioase, care au creat „case urbane ospitaliere”, desemnate de obicei cu nume similare celor din Orient: „Domus Dei” sau „Casa lui Dumnezeu”, în Italia; „God’s house” în Anglia; „Godshuis” în Olanda, „Hotel-Dieu” în Franța etc., multe dintre acestea activând fie în cadrul sau pe lângă mănăstiri, care și-au deschis astfel „pensiuile” pentru oaspeții străini, „infirmieriile” pentru bolnavi și au inventat o vastă farmacopee⁸².

Un rol important în instituirea și realizarea unei configurații operative, care să răspundă la exigențele celor aflați în situații extreme de sărăcie, boală și abandon l-a avut monahismul, atât în Orient, cât și în

79. G. ZANNINELLO, *Storia della Medicina...*, pp. 28-29; vezi și G. M. COMOLLI, *Compendio...*, p. 55.

80. Fer. Ieronim îi adresează acestei nobile pe nume Marcella un număr de aproximativ 16 epistole, începând cu Epistola 23, în: PL 22:425-480.

81. Luigi MEZZADRI e Luigi NUOVO, *Storia della carità*, Jaca Book, Milano 1999, p. 30; vezi și Knut HAEGER, *Storia illustrata della chirurgia*, Il pensiero scientifico Editore, Roma 1989, p. 56.

82. G. M. COMOLLI, *Compendio...*, p. 56.

Occident. Monahismul a manifestat și a crezut că îngrijirea celorlalți era una dintre sarcinile sale principale, iar printre diferitele forme de asistență includea și îngrijirea medicală. Administrarea tratamentului medical a fost inițial adresată călugărilor obștii, dar când mănăstirile au început să ia contact cu realitatea urbană, necesitatea a impus ca tratamentele medicale să fie extinse și în exterior. Prin urmare, se pare⁸³ că asistența medicală s-a născut în mănăstiri pentru a înlocui grija familiei naturale. Atât în Regulile Sf. Vasile cel Mare⁸⁴, în Orient, cât și ale Sf. Benedict de Nursia⁸⁵, în Occident, găsim recomandări, uneori chiar obligatorii, cu privire la asistența pelerinilor, străinilor, bolnavilor și săracilor. În fiecare mănăstire era stipulat astfel să existe o infirmerie, dar și un spațiu dedicat celor care nu erau bolnavi, cu un personal separat de cei care se ocupau de cei bolnavi, dotat cu sală de mese (trapeză) și alimentație adecvată. Motivația principală în cazul acesta, întâlnită atât în Orient, cât și în Occident, era convingerea că bolnavul face parte din lucrările sacre care trebuie iubite și slujite ca pe Hristos Însuși⁸⁶. Monahismul a privit în general știința medicinei nu doar ca o practică benefică pentru ajutarea aproapelui aflat în dificultate de boală, ci și ca o adevărată artă și știință. Bibliotecile benedictine în general, care s-au ocupat de transcrierea, copierea și transmiterea atât a tratatelor filosofice, cât și a cărților de doctrină și spiritualitate

83. Andrew T. CRISLIP, *From Monastery to Hospital, Christian Monasticism & the Transformation of Health Care in Late Antiquity*, s.l., University of Michigan Press, 2008, pp. 39-67.

84. S. BASILIUS MAGNUS, „Constitutiones monasticae”, în: PG 31:1322-1429, aici col. 1327B: „Sive enim explicitas hospites, sive mendicos reficias, sive miseris dolentium, sive auxiliarem manum iis qui in necessitate ac calamitate constituuntur, porigas, sive inservias aegrotantibus, recipit in se ipsum Christus omnia”; 1327C: „Accepisti igitur, charissime, exempla ac specimen. Utrumvis aemulare, aut egentium esto minister, aut dogmatum Christi amator. Quod si potes uraque imitari, utrinque referes fructum salutis”.

85. SANCTUS PATER BENEDICTUS, „Regula commentata”, în: PL 66:215-933, aici col. 581D: „Infirmorum cura ante omnia et super omnia adhibenda est, ut sicut revera Christo”; 749D: „Omnes supervenientes hospites, tanquam Christus suscipiantur: quia ipse dictus est: Hospes fui, et suscepistis me. Et omnibus congruus honor exhibeantur, maxime domesticis fidei et peregrinis”.

86. A. CASERA, „Storia della sanità...”, p. 64.

ale Sf. Părinți, au conservat și numeroase codici medicali. Activitatea multifuncțională a mănăstirilor și a Bisericii a fost ulterior recunoscută de regi și de împărați, care l-a rândul lor au organizat, copiind sistemul caritativ bisericesc, un sistem civil sanitar, dezvoltat pas cu pas până în ziua de azi⁸⁷.

Între monahii deveniți populari și recunoscuți de-a lungul timpului pentru cunoștințele lor de medicină se numără în primul rând Sf. Vasile cel Mare⁸⁸ și Sf. Ioan Gură de Aur⁸⁹; Sf. Vasile în *Despre structura omului* face o descriere a structurii trupului uman cu toate membrele și funcțiunile acestora; la fel procedează și în tratatul său despre crearea lumii *Hexaemeron*⁹⁰, unde, pe lângă teologia creației, dă numeroase informații de fizică, botanică și medicină. Mai mult, în *Regulile Marii*⁹¹, Sf. Vasile face un elogiu medicinei, afirmând că medicina este o artă ce vine de la Dumnezeu pentru vindecarea trupului, ca școală și înțeleptire a sufletului. Aici face o paralelă logică între vindecarea trupului de suferințe prin arta medicinei și curățirea sufletului de păcate. Dacă pentru vindecarea trupului – spune sfântul părinte – suportăm operații, cauterizări și bem medicamente amare, la fel și pentru vindecarea sufletului trebuie să suportăm tăietura cuvintelor de mustrare și medicamentele cele amare ale epitimii. Medicina este o artă în viziunea Sf. Părinte, dar ca orice artă pământească este limitată și de aceea este necesară o colaborare bună între arta de vindecare a trupurilor și arta de vindecare al sufletelor, care este duhovnicia⁹². De asemenea, Sf. Grigorie de Nyssa, mergând pe logica și învățătura fratelui

87. G. M. COMOLLI, *Compedio...*, p. 55.

88. S. BASILIUS MAGNUS, „Oratio II: De hominis structura“, în: PG 30:38-68D, aici 58C-62D.

89. În viața Sf. Vasile cel Mare ni sespune că acesta avea multe cunoștințe de medicină, la fel și Sf. Ioan Gură de Aur, considerat protectorul celor ce suferă de epilepsie.

90. S. BASILIUS MAGNUS, „Homiliae in Hexaemeron“ în: PG 29:202-207.

91. S. BASILIUS MAGNUS, „Regulae fusius tractatae“ în: PG 31:890-1050, aici col. 1043C-1046A.

92. Leontin POPESCU, „Healing the body between medical practice and Christian moral theology“, în: *Icoana Credinței. International Journal of Interdisciplinary Scientific Research*, 5 (2017), pp. 69-81, aici p. 71.

său, în *De hominis opificio*⁹³, face și el o descriere anatomică detaliată a corpului uman, ceea ce demonstrează că, asemenea tuturor părinților veacului IV, avea și el numeroase cunoștințe de medicină. Cunoștințe de medicină au dovedit și Atticus (sec. V), episcop al Constantinopolului⁹⁴, pomenit de Socrates Scholasticul în *Istoria Bisericească*, Nemesius de Emesa⁹⁵ (sec. IV), care scria un tratat *Despre natura omului*, foarte apreciat în Evul mediu pentru deosebitele cunoștințe medicale și mai ales pentru informații despre circulația sângelui, Pavel, episcop de Eghina⁹⁶ (620-680), care scria o *Enciclopedie medicală* în care, pentru prima dată, se pomenește de boala cancerului.

În Occident au fost renumiți și apreciați, atât de contemporanii lor, cât și, ulterior, în perioada Evului Mediu, Lactanțius⁹⁷ (sec. II), denumit în epocă Cicero al creștinilor, care susținea că sângele este fundamentul nutriției pentru trup și realiza o descriere a funcțiilor stomacului, rinichilor, a structurii oaselor și articulațiilor trupului uman⁹⁸, Paulin (sec. IV), episcop de Nola⁹⁹, Cassiodorus (485-580), care după renunțarea la funcțiile politice acordate de împăratul Teodosie cel Mare, a mers în Calabria, unde construit o mănăstire – Vivariense, unde a înființat și un centru de studii sanitare¹⁰⁰. Un loc aparte îl ocupă Sf. Grigore Dialogul, care, în *Dialogurile* sale, vorbește despre puterea sfinților de a vindeca¹⁰¹. Celebre vor deveni din acest punct de vedere în epoca medievală mănăstirile Montecasin, Camaldoli și Valloabrosa.

93. S. GREGORIUS NYSSENUS, „De Oratione Domenica”, în: PG 44:1123-258.

94. SOCRATES SCHOLASTICUS, „Historia ecclesiastica VII,4”, în: PG 67:730-843, aici col. 746AB.

95. Cfr. Johannes QUASTEN, *Patrologia*, vol. II, Marietti, Genova, 1969, pp. 354-358.

96. Cfr. Nicolae VĂTĂMANU, Gheorghe BRĂTESCU, *O istorie a medicinei*, Editura Albatros, București, 1975, p. 156.

97. LACTANTIUS, „De opificio Dei, vel formatione hominis”, în: PL 07:09-78.

98. G. ZANNINELLO, *Storia della Medicina...*, pp. 41-42.

99. E. DAL COVOLO, „I primi cristiani e la medicina...”, p. 7.

100. G. M. COMOLLI, *Compendio...*, p. 55.

101. SANCTUS GREGORIUS MAGNUS, 4Dialogorum”, în: PL 77:149-430, aici Liber III, 33, 9 col. 297D.

Concluzii

Biserica chiar de la începuturile ei, a arătat o grijă constantă și asiduă pentru slujirea celor în suferință și în dificultăți sociale. În unele cazuri a avut realizări de pionierat prin completarea golurilor flagrante din societatea civilă. Și pentru a releva toată această activitate în slujirea aproapelui ar trebui scrise volume consistente pentru a cuprinde toate aceste realități. Alături de medicină, care s-a înnoit de la o epoca la alta, comunitățile creștine, atât în Orient, cât și în Occident, au oferit celor care aveau nevoie de ajutor nu doar îngrijire terapeutică, ci și apropiere de iubire și tandrețe. Și acest lucru se poate nota foarte ușor explorând istoria medicinei, care, de-a lungul timpului, s-a împletit într-o strânsă legătură cu istoria filantropiei creștine. În această istorie comună, activitatea și implicarea Sf. Părinți ai Bisericii a exercitat o influență sub cel puțin două aspecte: unul doctrinar-teologic și unul practic, ca exemplu de slujire și grijă filantropică pentru cei nevoiași. Din punct de vedere teologic-doctrinar perioada antică a fost o perioadă de dezbateri și descoperire a adevărului despre creștinism, realizându-se tratate teologice care au stat la baza culturii teologice ulterioare și de fundamentare a sinoadelor ecumenice. În ceea ce ne privește, disputele au dus la afirmarea lui „Hristos medicus” și la decredibilizarea tuturor „bărbaților de origine divină” și zeilor păgâni, așa cum a fost cazul lui Asklepios/Esculapius, colegat cultului zeilor și magiei păgâne.

Din punct de vedere practic, Sf. Părinți ai Bisericii au promovat în mod special filantropia bazată pe iubirea lui Dumnezeu, care nu se poate realiza decât prin iubirea aproapelui, realizând structuri de îngrijire medicală și socială care au stat la baza instituțiilor medicale și filantropice de astăzi. Un avânt în organizarea acestor structuri caritative l-a dat de la început monahismul prin adoptarea metodelor de îngrijire și de tratament profesionale. Și din acest punct de vedere putem să afirmăm că primele spitale s-au născut din unirea dintre îngrijirea creștină și medicina profesională, inspirată și de ospitalitatea creștină disponibilă în așezăminte cu diferite numiri: *prochotropeion*, *nosocomion*, *xenodochion*, *gerocomion*, *brephotropheion*, *Domus Dei*.

Bibliografie

AGRIMI, Jole e CRISCANI, Chiara, „Carita e assistenza nella civiltà cristiana medievale“, în: J. AGRIMI-J.N. BIRABEN – C. CRISCANI & com., *Storia del pensiero Medico Occidentale. 1. Antichità e Medioevo*, Editore Laterza, Bari, 1993, pp. 217-259.

ARISTIDE, „Apologia“, în: *Gli Apologeti Greci*, trad. it. di Carla Burini, Città Nuova Editrice, Roma, pp. 47-59.

ATHENAGORAS ATHENIENSIS PHILOSOPHUS CHRISTIANUS, „Legatio pro christianis“, în: J.P. Migne, *Patrologiae Graeca (PG)* 06, col. 890-973.

AULISA, Immacolata, „Medicina umana e medicina divina nella polemica tra giudei e cristiani: le fonti agiografiche altomedievali“, în: *Studi Bitontini, numero speciale. Atti del Convegno di Studi temp(i)o della sofferenza. Temp(i)o di Dio. Malattia e Religione tra antico e moderno*, Bitonto, 16-19 marzo 2013, 99-100 (2015), pp. 125-154.

BEAUFILS, Dominique & com, *Bioetica și Taina persoanei. Perspective ortodoxe*, trad. din lb. fr. de Nicoleta Petuhov, Editura Bizantină, București, 2005.

CASERA, Antonio, „Storia della sanità e dell'azione della Chiesa nel mondo sanitario“, în: Gian Maria COMOLLI e Italo MONTICELLI, *Manuale di Pastorale sanitaria*, Edizioni camilliane, Torino, 1999, pp. 63-73.

CLEMENS ALEXANDRINUS EPISCOPUS, „Paedagogus“, în: PG 08, col. 247-684.

COMOLLI, Gian Maria, *Compendio di Pastorale della Salute*, Editoriale Romani, Savona, 2018.

CONSTITUTIONES APOSTOLICAE, în: PG 01, col. 501-1156.

COSMACINI, Giorgio, *L'arte lunga. Storia della medicina dall'antichità a oggi*, Laterza, Bari 2009.

CRISLIP, Andrew T., *From Monastery to Hospital, Christian Monasticism & the Transformation of Health Care in Late Antiquity*, s.l., University of Michigan Press, 2008.

CYRILLUS HIEROSOLYMITANUS, „Catecheses“, în: PG 33, col. 331-1059.

DAFFARA, Dario, *L'Ospedale di Sansone a Constantinopoli e la cura del malato nel mondo protobizantino. Tesi di specializzazione*, Scuola di Specializzazione in Beni Archeologici, Università di Bologna, Bologna, 2014.

DAL COVOLO, Enrico e GASPARRO, Giulia Sfameni (a cura di), *Cristo e Asclepio. Culti terapeutici e taumaturgici nel mondo mediterraneo antico fra pagani e cristiani*, Atti del Convegno internazionale Accademia di Studi Mediterranei, Agrigento 20-21 novembre 2006, Las-Roma, 2008.

DAL COVOLO, Enrico, „I primi cristiani e la medicina. L'assistenza e la cura dei malati“, în: *Studi sull'oriente cristiano*, vol.11, 2 (2007), pp. 31-40.

DE MIRO, Ernesto – Giulia Sfameni GASPARRO – Valentina CALÌ (a cura di), *Il culto di Asclepio nell'area mediterranea*. Atti del Convegno Internazionale, Agrigento 20-22 novembre 2005, Gangemi Editore, Roma, 2009.

DISDASCALIA ET CONSTITUTIONES APOSTOLORUM, în: Franciscus Xaverius Funk, vol.1, Paderbonae, Libreria Ferdinandi Schoeningh, 1905.

FLOCA, Arhid.prof. dr. Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 2005.

FORTUNA, Stefania, „Controversie nella Medicina antica“, în: *Medicina nei secoli arte e scienza : rivista di storia della medicina* / fondato da Luigi Stroppiana; a cura di: Dipartimento di medicina sperimentale, Università degli studi La Sapienza di Roma, 29/3 (2017), pp. 741-751.

GASPSRRO, Giulia Sfameni, „Taumaturgia e culti terapeutici e taumaturgici nel mondo tardo-antico: fra pagani, ebrei e cristiani“, în: *Nuova Biblioteca di Scienze Religiose*, 11, (2008), pp. 13-53.

HAEGER, Knut, *Storia illustrata della chirurgia*, Il pensiero scientifico Editore, Roma, 1989.

HASKINS, Charles H., „L'origine delle università“, în: Girolamo ARNALDI, *Le origini dell'Università*, Il Mulino, Bologna, 1974, pp. 33-84.

HIERONYMUS, „Epistola 77“, în: *PL* 22, col. 690-698.

HIERONYMUS, „Epistola 92“, în: *PL* 22, col. 756-769.

IOHANNIS CASSIANI, „De Institutis Coenobiorum et de Octo Principalium Uitiorum Remediis“, în: *CSEL* 17, ex recensione Michaelis Petschenig, Vindebonae, 1888, pp. 5-68.

SF. IOAN CASIAN, „Așezămintele Mănăstirești“, în: *Părinți și Scriitori Bisericești*, 57, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.

LA MATINA, Vincenzo Marcello, „Il posto del malato tra ethos e logos. Luoghi di cura e saperi nel mondo antico e tardoantico“, în: *Medic. Metodologia Didattica e Innovazione Clinica- Nuova Serie*, vol. 15, nr. 2, Editore Ospedaletto, Pisa: Pacini, 2007, pp. 17-31.

LACTANTIUS, „De opificio Dei, vel formatione hominis“, în: *PL* 07:09-78.

LACTANTIUS, „Divinarum Institutionum Liber VI“, în: *PL* 06:633-732A.

LOMBINO, Vincenzo, „Medico (Cristo)“, în: *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane F-O*, Maerietti, Genova-Milani, 2007, pp. 3168-3181.

MANLIUS SEVERINUS BOETIUS, „Liber de persona et duabus naturis“, în: *PL* 64:1337D-1354D.

MAZZINI, Innocenzo, „La Letteratura Cristiana Antica e la Medicina (II)“, în: *Les Études Classiques*, 71 (2003), p. 241-261.

MAZZUCCO, Clementina, „Gesù e le guarigioni di indemoniati“, în: *Io sono il Signore, colui che ti guarisce. Malattia versus religione tra antico e moderno. Atti del Convegno internazionale, Roma, 26-29 maggio 2010*, Edizioni Dehoniane, Bologna, 2011.

MEZZADRI, Luigi e NUOVO, Luigi, *Storia della carità*, Jaca Book, Milano 1999.

MUNIER, Charles – DI BERARDINO, Aangelo, „Opere di Assistenza e di Carità“, în: *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane F-O*, Maerietti, Genova-Milani, 2007, pp. 3627-3632.

ORIGENES, „Adnotationem in Librum III Regum“, în: *PG* 17:53-56.

ORIGENES, „Contra Celsum“, în: *PG* 11:637-1632.

ORIGENES, „Homiliae in Leviticum“, în: *PG* 12:405-573.

ORIGENES, „Homiliae in Lucam“, în: *PG* 13:1801-1900.

PAPPARELLA, Franca Caterina, „Sul concetto di malattia e guarigione nell'antichità cristiana. Analisi iconografica e archeologia della devozione”, în: *Rivista Biblica*, 3 (2018), pp. 423-463.

POPESCU, Leontin, „Healing the body between medical practice and Christian moral theology”, în: *Icoana Credintei. International Journal of Interdisciplinary Scientific Research*, 5(2017), pp. 69-81.

POPESCU, Leontin, „Suferința în Sf. Scriptură”, în: *Teologie și Educație la Dunărea de Jos*, Arhiepiscopia Dunării de Jos, Galați, 2020.

POPESCU, pr. conf. dr. Leontin, *Începuturile învățământului universitar european*, ISTROS, Brăila, 2012.

QUASTEN, Johannes, *Patrologia*, vol. II, Marietti, Genova, 1969, pp. 354-358.

S. AMBROSIIUS, „De Helia et Ieiunio”, în: *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinarum (CSEL)* 33, ex recensione: Carolus Schenkl, Vindobonae, Lipsiae, 1897, pp. 411-465.

S. AMBROSIIUS, „De Cain et Abel”, în: *CSEL* 32, ex recensione: Carolus Schenkl, Vindobonae, Lipsiae, 1897, p. 339-409.

S. ATHANASIIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS, „Oratio de Incarnatione Verbi”, în: *PG* 25:95-197.

S. ATHANASIIUS, „Vita Sancti Antonii”, în: *PG* 26:835-978.

S. AURELIUS AUGUSTINUS, „De civitate Dei”, în: *PL* 41:13-804.

S. AURELIUS AUGUSTINUS, „Epistolae ex Duobus Codicibus nuper in Lucem Pro latae. Epistola 20 ad Fabiolam”, în: *CSEL* 88, recensuit Johannes Diujak, Vindobonae, Wien, 1981, p. 94-112.

S. AURELIUS AUGUSTINUS, „In Ioannis Evangelicum”, în: *PL* 35:1379-1976.

S. AURELIUS AUGUSTINUS, „Sermo 155, 10”, în: *PL* 38:840 -849.

S. BASILIUS MAGNUS, „Constitutiones monasticae”, în: *PG* 31:1322-1429.

S. BASILIUS MAGNUS, „Epistola 150”, în: *PG* 32:601A-606D.

S. BASILIUS MAGNUS, „Homiliae in Hexaemeron” în: *PG* 29:02-207.

S. BASILIUS MAGNUS, „Oratio II: De hominis structura”, în: *PG* 30:38-68D.

S. BASILIUS MAGNUS, „Regulae fusius tractatae” în: *PG* 31:890-1050.

S. BASILIUS MAGNUS, CAESARIENSIS EPISCOPUS, „Epistolarum Classis II. Epistola 94”, în: *PG* 32:486C-490A.

S. CLEMENS ALEXANDRINUS EPISCOPUS, „Cohortatio ad gentes – Protrepticus ad Graecos”, în: *PG* 08:49 –246.

S. GREGORIUS MAGNUS, „Dialogorum”, în: *PL* 77:149-430.

S. GREGORIUS NYSSENUS, „De Oratione Domenica”, în: *PG* 44:1119-1194.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, Archiepiscopus Constantinopolitanus, „Oratio 43, In laudem Basilii Magni”, în: *PG* 36:494-606.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS, „De sacerdotio”, în: *PG* 48:623-692.

S. THEOPHILUS ANTIOCHENUS, „Libri tres ad Autolycum”, în: *PG* 06:1023-1175.

SANCTUS IGNATIUS, „Epistola ad Ephesios”, în: *PG* 05:643-662B.

SANCTUS IRENAEUS, episcopus Lugdunensis et Martyr, „Adversus Haereses libri quinque”, III, 5, 2, în: *PG* 07,1:433- 1224.

SANCTUS JOANNES DAMASCENUS, „Pro Sacris Imaginibus Orationes tres“, în: *PG* 94:1227-1421.

SANCTUS JUSTINUS PHILOSOPHUS ET MARTYR, „Apologia prima pro Christianis“, în: *PG* 06:327-440.

SANCTUS JUSTINUS PHILOSOPHUS ET MARTYR, „Dialogus cum Tryphone Judaeo“, în: *PG* 06:471-802.

SANCTUS PATER BENEDICTUS, „Regula commentata“, în: *PL* 66:215-933.

SAUSER, Ekkart, „Christus Medicus – Christus als Arzt und seine Nachfolger im fruhen Christentum (Hristos ca medic și adepții săi în creștinismul timpuriu)“, în: *Trierer Theologische Zeitschrift*, vol. 101 (1992) pp. 101-123.

SOCRATES SCHOLASTICUS, „Historia ecclesiastica VII,4“, în: *PG* 67:30 -843.

SOZOMENUS, Salaminus Hermias, „Historia Ecclesiastica, Libro V, 16: Arsacio sacerdoti Galatiae“, în: *PG* 57:1262D-1266.

SPINSANTI, Sandro, „Medico“, în: *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, San Paolo-Cinselo Balsamon, Milano, 1990.

STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, „Apologeticus adversus gentes pro christianis“, în: *PL* 01:305-604.

THOMPSON, Glen L., „The Pax Constantiniana and the Roman Episcopate“, în: *The Bishop of Rome in Late Antiquity*, Edited by Geoffrey D. Dunn, Australian Catholic University, Ashgate Publishing, UK Farnham, Surrey, 2015.

VĂTĂMANU, Nicolae, BRĂTESCU, Gheorghe, *O istorie a medicinei*, Editura Albatros, București, 1975.

VENDRAME, Calisto, „La guarigione dei malati come parte integrante dell’evangelizzazione“, în: *Camillianum*, 2 (1991), pp. 28-35.

ZANNINELLO, Giovanni, *Storia della Medicina. Breve Epitome*, Edizioni Nuova Scintilla, Chioggia, 2007.